ТЕОРІЯ АРХІТЕКТУРИ, МІСТОБУДУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

УДК 727

ДУХОВНІ ТА МИСТЕЦЬКО-ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ ПРОЄКТУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Р. Кюнцлі, д. мист.

ORCID ID: 0000-0001-5234-4903

А. Степанюк, к. арх.

ORCID ID: 0000-0001-5030-5724

Львівський національний аграрний університет
<https://doi.org/10.31734/architecture2021.22.080>

Кюнцлі Р., Степанюк А. Духовні та мистецько-просторові аспекти проєктування закладів вальдорфської педагогіки

Питання щодо дитячих садочків і дитячого виховання виникали тоді, коли були на це економічні запити. Виховання дітей породило науку – педагогіку (давньогрец. παιδαγωγική «мистецтво виховання» від παῖς «хлопчик» → παῖδος «підліток» + ἄγω «вести») – науку про виховання і навчання людини, найперше в дитячо-підлітковому віці. Світові відомо багато спроб удосконалити і реформувати підходи до виховання дітей. Відомі педагоги Йоган Песталоцці, Фрідріх Фребель, Селестін Фрейнет, Марія Монтесорі, Януш Корчак та ін. намагалися врахувати у своїх педагогічних підходах потреби, характери та фізіологію дитини. На початку XX ст. такі педагоги, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ф. Фребель, М. Монтесорі, звертали увагу на питання впливу навколишнього середовища на розвиток та виховання людини. Сучасне інформаційно-технологічне середовище впливає на людину, зокрема на її емоційний стан і свідомість, а також на формування дитини як особистості. У таких умовах важливо поєднати виховний процес із відповідним просторовим середовищем.

На сьогодні відомий у світі педагог, архітектор, який до виховного процесу (духовного, фізичного (соматичного)) залучив просторове середовище, – це Рудольф Штайнер. Його вальдорфська педагогіка ґрунтується на антропософській концепції розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних чинників. І власне ці три людські монади виразили в архітектурі Штайнера свою сутність через матеріал – тіло, форму – душу і колір – дух.

Саме антропософська філософія наштовхнула Р. Штайнера на думку, що людина як найвища цінність суспільства ідеально розвиватись і реалізовуватись може тільки в ідеальному антропогенному середовищі, де матеріал, форма і колір гармоніюють не тільки між собою, ця гармонія простежується між цим же антропогенним та природним середовищами та обома ними щодо людини.

Ключові слова: вальдорфська педагогіка, антропософська філософія, архітектура закладів дошкільної освіти.

Kuntsli R., Stepanyuk A. Spiritual and artistic-spatial aspects of designing institutions of Waldorf pedagogy

Questions about kindergartens and upbringing arose when there were economic demands. The upbringing of children gave rise to the science of pedagogy (Greek παιδαγωγική «art of upbringing» from παῖς «boy» → παῖδος «teenager» + ἄγω «lead») – the science of education and training of man, especially in childhood and adolescence. The world knows many attempts to improve and reform approaches to raising children. Well-known teachers Johann Pestalozzi, Friedrich Froebel, Celestine Freynet, Maria Montessori, Janusz Korczak, etc. tried to take into account the needs, characters and physiology of the child in their pedagogical approaches. At the beginning of the XX century, such teachers as A. Makarenko, V. Sukhomlynsky, F. Frebel, M. Montessori paid attention to the impact of the environment on human development and education. The modern information and technological environment leaves its mark on a person, in particular on his emotional state and consciousness, as well as on the formation of the child as a person. In such conditions, it is important to combine the educational process with the appropriate spatial environment.

Today, the world-famous educator, architect, who involved the spatial environment in the educational process (spiritual, physical (somatic)), is Rudolf Steiner. His Waldorf pedagogy is based on the anthroposophical concept of human development as a holistic interaction of physical, mental and spiritual factors. Three human monads expressed their essence in Steiner's architecture through material – body, form – soul, and color – spirit.

It is anthroposophical philosophy that led R. Steiner to believe that man as the highest value of society is ideally developed and realized only in an ideal anthropogenic environment, where material, shape and color harmonize not only with each other, this harmony can be traced between the same anthropogenic and natural environments and both them to the person.

Key words: Waldorf pedagogy, anthroposophical philosophy, architecture of preschool institutions.

Постановка проблеми. Сто років минуло з моменту заснування першої вальдорфської школи. В Україні вже діють такі школи в Одесі, Дніпрі, Києві, Кривому Розі. Багато батьків, розчарованих традиційною системою виховання, віддають дітей у вальдорфські навчальні заклади. За визначенням ЮНЕСКО, вальдорфська педагогіка є освітою третього тисячоліття.

У 2014 році вальдорфська педагогіка набула статусу освітньої програми в Україні. 15 вересня 2014 року був виданий наказ Міністерства освіти і науки України № 1044, яким підведено підсумок науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні». На основі цього Міністерство освіти і науки України зобов'язало Інститут інноваційних технологій і змісту освіти узагальнити досвід науково-методичного експерименту з метою поширення його в освітянську практику України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання виховання, освіти та педагогіки звертались у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як Н. Валкова, М. Левківський, О. Мезенцева, С. Пальчевський, М. Фіцула, Д. Дьюї, С. Френе. Підходи до архітектурно-просторового вирішення будівель вальдорфських шкіл досліджували Рекс Рааб, Йєнс Петерс, Луїджі Фьюмара та Елена Горбик. Відомий вітчизняний учений, співробітник Інституту вищої освіти АПН України Костянтин Корсак [2, с. 7] простежив зміни основних характеристик системи освіти та науки відповідно до історичного розвитку суспільства. Наше дослідження викликане активізацією та поширенням в Україні альтернативної педагогіки – вальдорфської.

Постановка завдання. Вальдорфська педагогіка розглядає дитину не як об'єкт для наповнення інформацією, а як вільну особистість, яка має розвиватися, зростати духовно і фізично. Важливим у цьому процесі є гармонійне поєднання педагогічного виховання з просторово-мистецькими вирішеннями архітектури та дизайну об'єктів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до дітей великою мірою диктує економічна ситуація. Гюнтер Ернінг, описуючи ситуацію в Німеччині у XVIII столітті, зазначає, що маленьких дітей багато в чому сприймали як тягар, хоч і коханий тягар [8] ... А отже, і перші садочки з'явилися просто як кімнати очікування дітей під наглядом

жінок [8]. Першочерговим завданням таких садочків була безпека дітей на час відсутності батьків.

Релігійні садочки Оберлінга (будинки, засновані в долині Ельзасу у 1770 році протестантським пастором Йоганом Фрідріхом Оберліном) були однією з перших моделей садочків, відомих у літературі. Фрідріх Оберлін визнав, що діти не є дешевою робочою силою, до них слід ставитися з повагою та вдячністю: «Виховуйте своїх дітей без зайвої суворості ... з ніжністю, без насмішок» [6].

У садочках Самуїла Уільдерспіна (вікова група від 18 місяців до семи років) важливою частиною системи освіти була гра. Власне під впливом праці англічанина Семюеля Уільдерспіна «*Infant education: or, practical remarks on the importance of educating the infant poor, from the age of eighteen months to seven years, containing hints for developing the moral and intellectual powers of children of all classes*» [13] виникли міркування щодо цілей та методів виховання. Робота С. Уїлдерспіна була новаторською і надихнула на створення громадських шкіл для малих дітей, для яких приватна школа була недоступною [8, с. 24]. У праці «*Infant education: or, practical remarks ...*» автор спроектував один із перших дитячих садків [13, с. 6].

На початкових етапах становлення дитячих закладів увагу більшою чи меншою мірою акцентували на дисципліні, покорі, режимі: садочки для дітей робітників акцент робили на любові до праці [5] (підходи Роберта Оуена), релігійні садочки – на заучуванні молитов і покорі старшим.

Варто наголосити, що побутували різні назви для закладів дошкільної освіти малюків, які зараз зазвичай називають дитячими садками. Їх називали школами для малюків, притулками для малюків або закладами збереження малюків, захоронками. Перший дитячий садочок з педагогічними підходами був відкритий у 1840 р. у Бад-Бланкенбурзі (Тюрингія) Фрідріхом Фройбелем. Він придумав термін «дитячий садок» у Кейльхау, його виховательки навчалися на «дитячих садівниць».

Історія дитячих садочків прийшла у XXI століття з розмаїттям державних, комунальних та приватних дошкільних закладів, які пропонують для дітей розваги, навчання і догляд. Сучасні методики виховання використовують велику кількість розваг, пізнання світу через гру, екскурсії тощо. Для дітей пропонують сучасні інтер'єри, які можуть бути мобільні і пристосовані для трансформації.

Особливу увагу у проєктах дитячих садків архітектори приділяють оздобленню простору, тобто фактурі, текстурі, кольору стін і поверхонь предметно-просторових елементів. Ретельно й правильно підбираються здорові матеріали, які здатні розвивати тактильні відчуття, позитивно впливати на зір дитини.

Враховуючи новітні тенденції в застосуванні матеріалів і технологій, сьогодні можна зробити будь-які форми, надати будівлям атракції похилими площинами, яскравими плямами, незвичними масштабами, ламаними лініями, сучасними конструкціями та візуально-просторовими ілюзіями в інтер'єрі та екстер'єрі. Та чи не буде потребувати людина реабілітації, психологічного відпочинку після перебування у таких будівлях? Маттіас Мохнер, згадуючи про науковий центр Фаено біля залізничної станції Вольфсбурга, побудований архітектором Заха Хадід, пише, що після того, як будівля була відкрита, необхідно було побудувати додатковий простір, в якому відвідувачі змогли б відновити внутрішню рівновагу, оскільки вони фізично хворіли через багато похилих стін та косих підлог [10].

За дослідженнями психологів, архітектурна форма дитячого закладу повинна бути максимально близькою дитині. Комфортного для дитини візуально-просторового сприйняття можливо досягнути масштабістю та геометрією приміщень і будівель, тактильною та естетичною привабливістю, застосуванням органічних, природних, «тепліх» матеріалів.

Гармонія простору, форми, матеріалу та кольору присутня в антропософській архітектурі Рудольфа Штайнера, яку продовжують розвивати послідовники вальдорфської школи архітектури у проєктуванні та будівництві закладів дошкільної освіти.

Архітектура Р. Штайнера, будучи сама собою твором мистецтва, сприяє творчому розвитку дитини. Кожен елемент цього архітектурного твору пов'язаний з філософською інтерпретацією, художньою композицією, музичними ритмами...

На думку Р. Штайнера, навчання дітей має відбуватися через художній процес, де дійсність пізнаватиметься дитиною не як «скелетезована реальність» [11; с. 81]. Вальдорфська школа єдина, яка свій педагогічний метод реалізує через архітектуру. Коли ми говоримо про вальдорфську архітектурну школу, то, без сумніву, йдеться про архітектуру, зразком якої є Гетеанум (рис. 1, 2) доктора Р. Штайнера та будівлі і споруди, які він спроектував.

Вальдорфська архітектурна школа породжена антропософською філософією доктора

Штайнера. У праці «Der pädagogische Wert der Menschenkenntnis und der Kulturwert der Pädagogik» доктор Рудольф Штайнер описує дітей як «посланців божих», «боги спускають свої потоки благодаті у вигляді божественно-духовних сутностей, щоб вони тут, на вівтарі фізичного життя, розкрилися як посланці божі!» [11, с. 8]. Доктор Р. Штайнер закликає до відповідальності дорослих за виховання дітей: «У кожній дитині ви можете побачити божественно-духовний розвиток світового порядку: те, як Бог творить у світі. Це здається найвищим, найважливішим, коли ти дивишся на дитину, що зростає. Кожна людська дитина стає священною загадкою». Виховувати дитину дорослим потрібно не за зразком якогось людського авторитету, а просто «доглядати те, що їм боги прислали у земний світ» [11, с. 8].

Архітектурний простір, який творив Р. Штайнер, революційний для свого часу, форми його будівель дають відчуття стабільності і захищеності, органічної завершеності, затишку, теплоти. Людина як частина природи відчуває біо-нічні мотиви, ритми природи, їй затишно і спокійно в такому просторі. Для дітей, які більшість часу проводять у приміщеннях, вкрай важливе емоційно позитивне середовище, яке не буде викликати почуття страху, дискомфорту, пригнічення. Таке середовище досягнуто плавними лініями, асоціацією з природними просторами, відсутністю довгих коридорів і громіздких приміщень. Спокійна та ненав'язлива ритміка віконних прорізів, пластична форма вікон, наче створені природою (рис. 3, 4).

Ще одним важливим елементом антропософської архітектури є колір. Слідуючи за Гете, Р. Штайнер розробив своє бачення сутності кольору і виклав у чотирьох лекціях «Сущность Цвета и Тайна Радуги». Дотримуючись його теорії, найбільш доцільними в дизайні приміщень повинні бути колір квітки персика – «живий образ душі» [4], білий колір – образ духа. «Колірний світ не дійсність, колірний світ уже сам собою в природі є образом: образ мертвого – це чорне, образ живого – це зелене, образ душевного – колір квітки персика, образ духу – це біле» [4, с. 7–8]. Інтерпретація кольору квітки персика найбільш поширена в інтер'єрі та екстер'єрі антропософських будівель (рис. 3–6). Проте вчення про колір стосується теми розуміння колірних гам. Сам же Р. Штайнер у дизайні приміщень використовує яскраві барви та експериментує з природними і неприродними кольорами. У кольорі Р. Штайнер бачить життя духовного світу. У нього немає поганих і гарних кольорів, у кольорі є життя різних сутностей [4].

Рис. 1; 2. Зліва направо: інтер'єр зали Гетеанума [1]; вітраж у приміщенні Гетеанума (архітектор Р. Штайнер) [3].

Рис. 3; 4. Зліва направо: будівля вальдорфської школи і дитячого садочка в Мюнстері, Німеччина; будівля школи і дитячого садочка у Трір, Німеччина (архітектор Реіндель).

Рис. 5; 6. Зліва направо: іграшки у вальдорфському садочку [7]; Waldorf Kindergarten of the Rudolf Steiner School in Hamburg-Altona [9].

Особливим шармом наділений дизайн іграшок вальдорфських садочків, які досить незвичні для буденного розуміння: дерев'яні кубики, палички, геометричні фігури, шматочки різної тканини – усе те, що надихає на творчість, працю, фантазію. Відсутність готових ляльок, машинок, меблів дає змогу дітям відійти від стереотипів і творити свою реальність (див. рис. 5, 6).

Принцип метаморфози, який закладений в архітектурних творах Р. Штайнера, говорить про народження нового, яке під дією загальних сил природи набуває певних контурів. Процес народження довгий і складний, болісний та наповнений таємністю. Пластичні об'ємно-просторові вирішення під дією сонячного світла ілюзорно

змінюють форми будівлі. Антропософська архітектура через трансформацію просторових форм намагається виразити процес метаморфози душі, що можна зрозуміти і розпізнати не на основі інтелектуальних знань, а на духовному рівні. Це процес перевтілення, який триває вічно за людськими мірками. Робота з об'ємно-просторовим вирішенням – це, мабуть, найважливіша частина роботи архітектора під час проєктування будівель вальдорфських шкіл.

Вдалим прикладом вальдорфської архітектурної школи є гармонійне поєднання пластичних об'ємно-просторових вирішень будівель із природним оточенням комплексів школи та дитячого садка в місті Трір та Мюнстері, Німеччина (рис. 7, 8).

Рис. 7; 8. Зліва направо: загальний вигляд будівлі школи і дитячого садочка у Трір, Німеччина (архітектор Реіндел); загальний вигляд будівлі вальдорфської школи і дитячого садочка в Мюнстері, Німеччина (фото Google maps)

Принципи антропософської архітектури закладені під час будівництва школи в місті Уберлінг, Німеччина. У планувальному сенсі об'єми будівлі школи групуються навколо центральної площі. Мистецькі простори розташовані на сході, природознавчі – на заході, у центральній частині розташовані приміщення загального користування: фойє, кафетерій, приміщення для театральних постановок, адміністрація, кімната для персоналу, конференц-зала, бібліотека. Дахи хоча і не сполучені між собою, але пластично з'єднуються в контексті великої розкидної лінії. Навколо будівлі розташовані зони для відпочинку, садівництва, спортивне поле, майстерні, котельня [12].

Проаналізувавши сучасний стан вальдорфських шкіл і садочків, можна констатувати, що багато громад використовують педагогіку Рудольфа Штайнера, не застосовуючи його принципи формування архітектурно-просторового середовища, використання відповідних будівельних матеріалів, учення про колір, чим завдають великої шкоди цілісному процесу виховання дитини.

Водночас, як ми бачимо з наведених у статті прикладів, сьогодні відомі проекти вальдорфської архітектурної школи, де простежується цілісне бачення педагогічного вчення Р. Штайнера. Як показує практика, така архітектура не є консервативною, що вимагає повторення усталених принципів, вона здатна у нових умовах на вдосконалення, розвиток, експериментування.

Висновки. У Законі України «Про дошкільну освіту», зокрема у статті 7, зазначено, що завданням дошкільної освіти є збереження та зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України,

шанобливого ставлення до родини, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду.

Питання дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства набуває актуальності. Технічний прогрес, інноваційні зміни життєвого середовища людини, доступність дитини в ранньому віці до інформаційних технологій через комп'ютерні ігри надають проблемі виховання особливого значення. Розвиток дошкільної освіти пов'язують переважно з педагогічно-психологічним вихованням (дошкільна педагогіка) і набагато менше звертають увагу на вдосконалення архітектурно-просторового середовища дошкільних закладів. Гармонійне поєднання цих двох напрямів – шлях до створення оптимальних умов виховання дітей.

Антропософська архітектура вальдорфських шкіл Рудольфа Штайнера характерна продуманими просторово-мистецькими рішеннями, які спрямовані на реалізацію педагогіки. Дитина приходить на Землю з визначеною місією, і сприяти здійсненню цієї місії – основне завдання школи [11]. Дитина XXI століття потребує «живої» архітектури, яка буде мати цілющий ефект на її фізичне та психічне здоров'я.

Архітектори, які дотримуються антропософських принципів у проєктуванні закладів дошкільної освіти, а саме – гармонійного поєднання педагогічного виховання з просторово-мистецькими вирішеннями архітектури та дизайну, стверджують, що задані доктором Р. Штайнером принципи проєктування є унікальними, вони надаються на вдосконалення у часі, а отже,

вальдорфська школа вказує напрям для розвитку сучасної архітектури об'єктів дошкільної освіти.

Бібліографічний список

1. Гетеанум. Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%91%D1%82%D0%B5%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%BC> (last accessed: 25.03.2021)
2. Корсак К. Освіта і суспільство – дороговказ розвитку. *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 7.
3. Миронов Д. Часть 2. О чём говорит Гётеанум? 13 апреля 2018. URL: <http://www.berlogos.ru/article/chast-2-o-chyom-govorit-gyoteanum/> (last accessed: 25.03.2021)
4. Штайнер Р. Сущность цвета и тайна радуги. Три лекции, прочитанные в Дорнахе 6, 7 и 8 мая 1921 г. Иерархии и тайна радуги. Дорнах, 4 января 1924 г. URL: http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Ga_Book&Id=291&Bid=1 (last accessed: 25.03.2021)
5. Benevolo L. Die Ursprünge des modernen Städtebaus, Lehren von gestern – Forderungen für morgen, Gütersloh: Bertelsmann Fachverlag, 1971.
6. Bräutigam C. Kinder-Garten. *Evangelisch-reformierte Kirche in Bayern – Synodalverband XI der Ev.-ref. Kirche*. März bis Mai 2019. URL: <https://reformiert-sued.de/wp-content/uploads/2019-02.pdf> (last accessed: 25.03.2021)
7. Das Spielzeug im Waldorfkindergarten. URL: <https://www.zuckersuesseapfel.de/2018/04/spielzeug-im-waldorfkindergarten-waldorf-spielen-kinder.html> (last accessed: 26.03.2021)
8. Erning G. Geschichte des Kindergartens. Band I: Entstehung und Entwicklung der öffentlichen Kleinkindererziehung in Deutschland von den Anfängen bis zur Gegenwart. Freiburg; Breisgau, 1987.
9. Mercado. URL: <https://Www.Mercado.Hamburg/En/Waldorf-Kindergarten/>. (last accessed: 23.03.2021)
10. Mochner Matthias Human Beings as the Measure of Things: On the architecture of Waldorf schools. URL: <https://www.waldorftoday.com/2014/09/human-beings-as-the-measure-of-things-on-the-architecture-of-waldorf-schools/> (last accessed: 25.03.2021)
11. Steiner Rudolf Der pädagogische Wert der Menschenerkenntnis und der Kulturwert der Pädagogik . Zehn Vorträge Oosterbeek-Arnheim/Holland, 17. bis 24. Juli 1924 Rudolf Steiner Online archiv. URL: <http://anthroposophie.byu.edu> 4. Auflage 2010 178 c. (last accessed: 26.03.2021)
12. Waldorf School Ueberlingen. URL: <https://waldorfschule-ueberlingen.de/schule/index.html>. (last accessed: 25.03.2021)
13. Wilderspin S. Infant education: or, practical remarks on the importance of educating the infant poor, from the age of eighteen months to seven years, containing hints for developing the moral and intellectual powers of children of all classes. London: Simpkin and Marshall, 1829. 324 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044096982905&view=1up&seq=6>. (last accessed: 26.03.2021)

Стаття надійшла 29.03.2021